

s slovensko samostojnostjo, ki ga kot Avstrijca in Evropejca naravnost ogroža (se pravi, da spodbuja njegovo avstrijstvo, česar se seveda ne more zavedati!). Seveda nam očita razdor Jugoslavije. Ta knjiga, ki je literarni kritiki začuda – po nekem skrivnostnem naključju – navadno ne omenjajo in ki je večjemu delu Handkejeve publike neznana, je koncentrat njegovega sporočila. Simbol za avtorja, kot je on simbol za Avstrijo in kot je Jackson simbol za Ameriko. Človek je simbolično

bitje; to ugotovitev prof. dr. Antona Trstenjaka razumem dobesedno.

Handke pravi, da smo Slovenci z ustanovitvijo svoje države pokopali idejo o Sloveniji. Kmalu po uvodu se sprašuje, zakaj je morala ta čudovita, nepopisno lepa in privlačna, enkratno realno nerealna – ali nerealno realna – dežela propasti, izginiti, za vedno utoniti v realno nerealnem (ali pa nerealno realnem) svetu. Upam si odgovoriti, da zato, ker smo Slovenci po naravi sami Petri Handkeji.

Ideje Sigmunda Freuda: psevdoznanost

Robert M. Youngson

Eden najbolj domiselnih med tistimi, ki so prispevali k človekovemu abstraktnemu mišljenju – in trdim, da tudi eden najbolj osupljivo svojeglavih –, je bil avstrijski zdravnik, nevrolog in utemeljitelj psihoanalize Sigmund Freud (1856–1939). Freudov vpliv na kulturo dvajsetega stoletja je nemogoče oceniti. Noben izobraženec mu ne more uiti. Njegove ideje nas vse globoko zadevajo. Vendar je pomembno gledati na Freuda v pravilnem kontekstu. Čeprav trdi, da mu gre status znanstvenika, in čeprav njegovi pristaši vztrajajo, da je treba gledati nanj kot na znanstveno osebnost, je treba reči, da Freud v nobenem pogledu ni bil

znanstvenik. Pravzaprav je bil literat, in to zelo imeniten in ustvarjalen. Vse dolgo življenje so ga vodili in spodbujali ne znanstvena načela, ampak literarni vplivi, in vse življenje ga je gnalo v literarno ustvarjanje.

Freud je bil izjemno bister učenec, ki je pri osmih letih užival v branju Shakespearja in v rezultatih šest zaporednih let prekašal vse sošolce. Kot najstnik je že obvladal vrsto jezikov in najboljša dela njihove književnosti. Ko je zapuščal šolo, je poleg domače nemščine in hebrejščine znal še latinsko, grško, angleško, francosko, italijansko in špansko. Vplivi iz mladosti vedno najmočneje zaznamujejo osebnost in nemogoče je, da Freudu takšno znanje ne bi pustilo vidnih sledov.

Ko se je Freud kot mlad študent medicine začel poglobljati v nevrologijo, je prišel v stik s slavnim nevrologom Jeanom Martinom Charcotom v Parizu, ki je jasno prepoznal vpliv duševnosti na fizične simptome in čigar študije in

demonstracije histerije so Freuda globoko zaznamovale. Čeprav mnogi mislijo, da je Freud »odkril« podzavest, so številni misleci že dolgo vedeli zanj. Najpozneje konec dvanajstega stoletja je Isaac, opat iz Stelle, v definiciji duše napisal: *»Nec versatur semper in intuitu scientis omne quod scitur«* (»Ni vedno vse znano tudi prisotno in ni vedno dosegljivo duhovnim očem«).

Freudovo »zdravljenje z govorjenjem« je bilo priredba metode prostega asociiranja, ki jo je uvedel sir Francis Galton, in v zatiralskih časih, v katerih je živel, je v napol prikritih mislih svojih pacientov neizogibno našel močno seksualno vsebino. Iz vtisa, ki ga je to naredilo nanj, se je rodilo prepričanje, da je osnova vsega spolnost, in postopno je razvil empirični miselni sistem, temelječ v veliki meri na zgodbah, ki so mu jih pripovedovali pacienti, in sanjah, ki so mu jih obnavljali.

Pomislite na nekatere ideje, ki so jedro Freudovega sistema, in postalo vam bo jasno, da so v bistvu po naravi domišljajska literatura. Vzemimo Ojdipov kompleks. Freud je dobil zamisel o tebanskem junaku Ojdipu (beseda pomeni »otekle noge«) pri Homerjevi legendi in pozneje v Sofoklejevi drami. Zgodba pripoveduje o tebanskem kralju Laju, ki mu je preročišče namignilo, da ga bo njegov novorojeni sin poskusil spodriniti, brž ko bo dovolj velik. Zato je Laj predal otroka nekemu pastirju z naročilom, naj ga ubije. Toda ta človek je popil preveč mleka človeške ljubeznivosti; tako je samo privezal otroka za noge na vejo drevesa in ga pustil viseti. Otroka so našli in posvojili in mu dali ime po stanju njegovih nog. Čez leta je Ojdip med vožnjo

s kočijo po ozki cesti srečal drugo kočijo. Nobeden se ni hotel umakniti in v prizoru »jeze na cesti« je voznik druge kočije ubil enega izmed Ojdipovih konj. Ojdip je odgovoril tako, da je napadel in ubil tako kočijaža kot njegovega potnika, ki je bil po naključju njegov oče Laj.

Potem je Ojdip nadaljeval pot v Tebe, in tam ga je nagovorila Sfinga – krilati lev z ženskim trupom, ki je ubil vsakogar, kdor ni znal rešiti njegove uganke. Sfinga je že zdesetkala prebivalstvo Teb, saj ni nikomur izmed meščanov uspelo najti pravega odgovora. »Povej mi,« je rekla Sfinga Ojdipu, »kaj hodi zjutraj po štirih nogah, opoldne po dveh in zvečer po treh?« »Nič lažjega,« je rekel Ojdip, »to je človek. Kot otrok se plazi, kot odrasel hodi pokonci, v starosti pa si pomaga s palico.«

Ob tem je Sfingo popadel bes, skočila je s svoje visoke skale in se ubila. Hvalležni prebivalci so postavili Ojdipa za novega kralja; s tem položajem mu je seveda pripadla tudi ovdovala kraljica Jokasta, in Ojdip se je po vseh pravih poročil z njo. Pozneje, ko sta deželo zajeli lakota in kuga, je prišlo na dan, da je Ojdip ubil očeta in se poročil z materjo. Jokasta se je obesila, Ojdipu pa se je zmešalo in si je iztaknil oči.

To je res dobra zgodba in na Freuda je v mladih letih očitno naredila globok vtis. Ko je začel razmišljati o otrokovem odnosu do staršev, se je je seveda spet spomnil, in nekoliko je spremenila njegove poglede. O otrokovem neizgovorjenem vprašanju: »Od kod pridejo otroci?« celo govori kot o »Sfingini uganki«. V knjigi *Razlaga sanj* (1899) je trdil, da si vsak deček v starosti nekako med tretjim in petim letom želi

ubiti očeta in imeti spolne odnose z materjo. Če se starši do otroka pravilno obnašajo in niso ne pregospodovalni ne prečustveni, se ta stopnja navadno konča, ko otrok dovolj dozori, da se poistoveti s staršem svojega spola in zatre spolna nagnjenja. Če pa gre kar koli narobe, se bo v otroku razvila nevroza, ki mu bo zastrupila ves preostanek življenja.

Freud je trdil, da so poskusi premagovanja tega kompleksa spodbudili najpomembnejše družbene dosežke človeškega duha. Z Ojdipovim kompleksom bi bilo mogoče zlahka »razložiti« toliko stvari, da je Freud začel gledati nanj kot na osrednji element svoje psihoanalitične teorije. Zapisal je:

Ugotovitev, da je Ojdipov kompleks pglavitni kompleks nevroze, je pravilna ... Vsakega novega prišleka na ta planet čaka naloga obvladati Ojdipov

kompleks; vsakdo, komur to ne uspe, postane žrtev nevroze. Z razvojem psihoanalitičnih študij postaja pomen Ojdipovega kompleksa bolj in bolj jasno viden; njegovo priznavanje je postalo prepoznavni znak, ki ločuje pripadnike psihoanalize od njenih nasprotnikov.

Freud je tudi razvil odgovarjajoč kompleks za deklice, imenovan Elektrin kompleks; tudi to ime izhaja iz antične književnosti. Elektra je bila hči Agamemnona in Klitajmnestre, ki je pregovorila svojega brata Oresta, naj maščuje očeta z ubojem njegove morilke (Klitajmnestre) in njenega ljubimca Ajgista. Deklice z Elektrinim kompleksom naj bi si domnevno želele ubiti mater in spat z očetom.

»Kastracijski kompleks« je, po Freudu, strah, povezan z izgubo genitalij pri moških, pri ženskah pa z občutkom krivde, ker nimajo penisa. Ta občutek

prikrajsanosti sili ženske k dokazovanju, da imajo primerljiv nadomestek v drugem organu, recimo v vagini. Freud je bil zmotno prepričan, da deklice do pubertete v vagini ničesar ne čutijo in da si to razlagajo kot dokaz, da jim manjka penis. Takšne podmene, v kateri je bilo veliko domišljije pa nobene dejanske podlage, ni podpiral nikakršen dokaz niti ni bila eksperimentalno potrjena. Sicer pa je prav tu Freud pokazal globoko ukoreninjeni občutek moške večvrednosti, ki je bil značilen za skoraj vse moške tistega časa. Odtlej je ženski kastracijski kompleks doživel toliko ostrih kritik, da ga danes niti psihoanalitiki ne jemljejo več resno.

Druga Freudova literarna prevara je bila elegantni pojem *ida*, *ega* in *superega*. Latinska beseda *ego* pomeni »jaz« in jo navadno razumemo kot človekovo zavest o sebi. V angleščini so jo uporabljali že davno pred Freudovim časom, vendar je postala slavna šele po tem, ko je on opisal *ego* kot nekakšno razumsko notranjo osebo, ki jo id s svojimi nagonskimi, zlimi (in v glavnem seksualnimi) vzgibi nenehno tira v skušnjavo, včasih pa jo pred nesrečo reši krepotni *superego*. Svojo definicijo *ega* je Freud nekajkrat spremenil. Takšna jasna delitev duha v tri dele v resničnem življenju ne obstaja, vendar so psihoanalizi naklonjeni to zamisel tako množično in tako prepričljivo uporabljali, da so mnogi verjeli v njeno pravilnost.

Freudova literarna orientiranost se je kazala tudi v njegovi obsedenosti s sanjami. To je bil zanj še en bogat vir zgodb, katerih prvi razlagalec je bil on sam. Ker je bila nedvoumna vsebina

sanj sama po sebi le redko dovolj zanimiva ali pomenljiva, si je Freud zamislil koncept, po katerem se resnična vsebina sanj izraža v simbolni obliki. Tako ga je kmalu povsem prevzela vloga seksualnega simbolizma v sanjah in v vsakem podolgovatem predmetu je začel gledati simbol penisa, v vsaki odprtini pa vagine. Prepričan je bil, in tu je imel prav, da izkušnje iz otroštva močno vplivajo na poznejše obnašanje in osebnost in da se te zartre izkušnje skrivajo pod plastmi poznejšega duhovnega razvoja, vendar jih je z analizo mogoče razkriti. Trdil je – brez dokazov –, da bi razkrivanje teh zgodnjih izkušenj odpravilo psihiopatologijo, ki so jo po njegovem povzročile. Posledica tega je bila, da je na milijone ljudi žrtvovalo znaten del svojega časa (in denarja) psihoanalitičnemu procesu, večinoma brez opaznih rezultatov. Redki psihiatri, če sploh kateri – vključno s tistimi, ki so prežeti s psihoanalitično tradicijo –, danes še verjamejo, da je bil kdaj kak primer psihoze ali celo nevroze ozdravljen s psihoanalizo.

Še eno zanimivo okno v Freudovo razmišljanje ponuja eden njegovih strokovnih člankov, ki ga je vedno imel za svoje najljubše delo. To je bil esej z naslovom *Leonardo da Vinci in njegov spomin iz otroštva*, ki ga je Freud štel za pomemben korak v uvajanju psihoanalize v življenjepisje in kulturna vprašanja nasploh. Čeprav je Freud Leonarda zelo občudoval in gledal nanj kot na enega največjih mož vseh časov, se ni obotavljal opozoriti na nekatere njegove osebne poteze, ki mu v času, ko je to pisal, gotovo niso bile v čast. »Nihče ni tako velik,« je

zapisal, »da bi mu bilo v sramoto, če je podvržen zakonu, ki z enako močjo obvladujejo tako normalna kakor patološka dejanja.«

V tem dolgem in gostobesednem, vendar zanimivem biografskem eseju o Leonardu Freud, kakor je za njegovo literarno delo značilno, izvaja presenetljive sklepe iz enega samega kratkega zapisa v eni izmed Leonardovih znanstvenih beležnic. Tam je namreč v pisanje o jastrebih vrinjen eden najzgodnejših Leonardovih spominov. Leonardo je bil v zibki in nedaleč od njega je sédel jastreb, mu z repom razprl usta in nekajkrat zamahnil z njim po njegovih ustnicah. Freud, ki je vedno prežal na zrnje za svoj »znanstveni« mlin, je bil ves prevzet od te zgodbe in je takoj zavrnil misel, da je šlo

za Leonardovo fantazijo. Potem se je lotil interpretacije. Rep je seveda simbol za penis. Kako je ptič odprl otroku usta in opletal z repom po njih, pomeni oralni seks (fellatio). Pomembna je pasivnost te fantazije. Po Freudovem mnenju spominja na pasivnost »v sanjah in domišljiji žensk in pasivnih homoseksualcev, ki v spolnem občevanju igrajo vlogo ženske«. Tu je bil Freud v svojem najbolj realističnem in šokantnem elementu. Poudarjal je, da je za ženske zelo običajno, da vzamejo penis v erekciji v usta in ga sesajo – kar velja v spodobni družbi za ogabno perverzno. Ob ljubezni, je rekel, gnus izgine. Do tod vse lepo in prav. Potem je šel Freud še dlje: po njegovem je Leonardov spomin pravzaprav pomenil, da ga je sesala njegova mama. Nado mestna figura jastreba je namigovala, da se je otrok zavedal, da mu manjka oče in da je sam z materjo. Leonardo je bil nezakonski in njegov oče se je tisto leto, ko se je on rodil, poročil z drugo žensko. Tako je mali Leonardo precej dolgo živel z materjo, in ves ta čas ga je mučilo vprašanje, od kod pridejo otroci in kaj ima pri tem opraviti oče. Nato Freud razloži zgoraj nakazani paradoks s trditvijo, da je penis majhnim dečkom tako pomemben, da sprva sklepajo, da ga ima vsak – fantje in dekleta. Ko pozneje opazijo, da ga deklice nimajo, mislijo, da so jim ga odrezali in da je tam ostala rana. Toda mali Leonardo še ni prišel do te stopnje in je še mislil, da ima tudi njegova mama penis. Zdaj je vse jasno. Preveč materinske ljubezni. Fellatio z materjo. Odrivanje sramotnega spomina. Homoseksualnost. Kar je treba še dokazati. Misli begajo.

Za Freudove teorije ni bilo nikakršne znanstvene podlage. Znanstveniki ne izvajajo zapletenih trditev kar tako, brez trdne osnove; predlagajo le najpreprostejšo možno hipotezo, ki govori o opazovanem pojavu, in s pomočjo poskusov ugotavljajo, ali hipoteza zdrži. Nobena izmed Freudovih »razlag« ni bila eksperimentalno preverjena, predvsem zato ne, ker po naravi niso bile primerne za eksperimente. Ker so bile bolj literarne kot znanstvene narave, jih že v osnovi ni bilo mogoče spodbijati. To je po Popperju osnovna značilnost psevdoznanosti. Psevdoznanosti se ne odkriva, ampak se jih izumlja. Žal je pomembnejšim psevdoznanostim, kakršni sta psihoanaliza

ali komunizem, lastno nesrečno nagnjenje, da se hitro sprevržejo v religije. Privlačijo na tisoče vernikov, ki v njih vidijo odgovor na vse svoje probleme; imajo svoje kanone togih dogem, svoje duhovniške hierarhije, svoje svetnike in mučenike; in vse brez izjeme naredijo konec koncev precej več škode kot koristi.

Kljub tem kritičnim ugotovitvam je treba reči, da je imel izjemni duhigmunda Freuda velikanski vpliv na razmišljanja in poglede dvajsetega stoletja, ki je brez dvoma primerljiv z vplivom Karla Marxa. Ali je bil ta vpliv v celoti dobrodejen, je že drugo vprašanje.

Prevedla Maja Kraigher

Brati ali ne

Henry Miller

Posledica mojega neselektivnega branja v šestdesetih letih je ta, da si zdaj želim brati vse manj in manj. (Težko uresničljiv cilj!) Z vsako pošto prispe kup nenaročenih knjig, od katerih večine niti ne pogledam. Če bi bil dovolj pameten in bi sledil zgledu svojega mladostnega prijatelja Roberta Hamiltona Challacomba, bi verjetno danes bolje zaznaval, imel krepkejšo telo in prodornejši intelekt. Mislim, da sem pojasnil v *Kozorogovem povratniku*, kako me je ta prijatelj poučil, povsem nehote, o umetnosti branja. Vse do tridesetega leta sam ni prebral več kot tri knjige (Whitman, Thoreau, Emerson). Nikoli nisem srečal nikogar, ki bi znal toliko izčrpati iz knjig ali ki bi

čutil tako majhno potrebo po tem, da se sklicuje nanje. Iztisniti vsako kapljo soka iz knjige je umetnost, skoraj tako velika kot pisanje samo. Ko se je naučiš, bo ena knjiga opravila delo stotih.

Ne obžalujem toliko vpliva slabih kot vpliva povprečnih knjig. Slaba knjiga deluje na bralca pogosto enako stimulatивно kot t. i. dobra knjiga. Pravim »tako imenovana«, ker v resnici verjamem, da nihče ne more drugemu govoriti o tem, kaj je dobra in kaj slaba knjiga – zanj. Po drugi strani pa ocenjujem povprečno delo, ki je za večino nas vsakodnevna hrana, kot škodljivo zato, ker ga proizvajajo avtomati za avtomate. In med nami so avtomati, ki predstavljajo večje tveganje za družbo kot kriminalci.

V svoji knjigi sem razglabljal o ideji, za katero kaže, da je bila popolnoma zanemarjena ali spregledana. Re-